

NOTĂ INTRODUCȚIVĂ

Articolele incluse în acest număr sunt rezultatul activității desfășurate în Departamentul de gramatică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, în cadrul proiectului *Cercetarea limbii române sub aspect tipologic: morfologie, morfosintaxă și sintaxă*, coordonat de Gabriela Pană Dindelegan.

Articolele se raportează în mod diferit la conceptele de *parametru* și *variație parametrică*, înțelese fie în sensul „clasic”, fie în sensul generativ. Cele mai multe dintre articolele din acest număr privesc aspecte tipologice legate de organizarea și funcționarea grupului nominal românesc: flexiunea cazuală, între analitic și sintetic, cu aplicație la flexiunea cardinalelor și a altor cuantificatori în româna veche (*Gabriela Pană Dindelegan*), relevanța tipologică a trăsăturii [\pm animat] în realizarea analitică (prepozițională) a dativului din construcția ditranzitivă (*Ana-Maria Iorga Mihail*), parametrizarea trăsăturii [+ definit] din grupul nominal românesc, privit din perspectivă diacronică (*Alexandru Nicolae*), specificul limbii române privind ordonarea adjectivelor în grupul nominal (*Raluca Brăescu*). Celelalte articole tratează probleme privind: sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar, analizate din perspectivă diacronică (*Adina Dragomirescu*), sintaxa interogațiilor multiple în limba română veche, care încadrează româna în categoria limbilor acceptând interogația multiplă și o deosebește de limbi în care aceste construcții nu sunt posibile (*Mihaela Gheorghe*), specificul tiparului românesc *pe alese*, *pe nemâncate*, comparat cu tipare similare din alte limbi romanice, din albaneză și din dialectele sud-dunărene (*Carmen Mîrzea Vasile*).

Gabriela Pană Dindelegan

FLEXIUNEA CAZUALĂ – ÎNTRE ANALITIC ȘI SINTETIC
Cardinale și cuantificatori non-numerici în româna veche

1. PREAMBUL

1.1. Toți marii romaniști și tipologiști au semnalat trecerea de la „predominanța structurilor sintetice din latină” către „structurile caracteristic analitice ale Romaniei” sau, altfel spus, „tendența sintaxei de a prelua un număr dintre funcțiile

LR, LXII, nr. 2, p. 159–258, București, 2013

realizate mai întâi de morfologie”, astfel încât „un element cu semnificație [gramaticală – completarea noastră – GPD] exprimat mai întâi printr-un stem sau un afix ajunge să se exprime printr-o sintagmă, adică prin combinarea a două sau mai multe elemente care tradițional erau etichetate drept cuvinte distincte” (Ledgeway, 2012: 10).

În această trecere de la cuvântul flexionar la sintagmă, intervine *gramaticalizarea*, proces în care un „cuvânt” își pierde autonomia lexicală, devenind, în cadrul sintagmei, component funcțional cu rol strict gramatical. În acest sens, Hopper, Traugott (1993: 17) și Ledgeway (2012: 28) considerau că toate „cazurile de dezvoltare analitică pot fi subsumate teoriei generale a gramaticalizării”.

Așa cum subliniază Ledgeway (*lucr.cit.*: 15), evaluarea limbilor, pe o scală continuă a distincției „sintetic” – „analitic”, nu trebuie să privească limbile în ansamblul lor, ci domenii limitate ale gramaticii fiecărei limbi sau chiar construcții individuale. În trecerea de la latină la limbile romanice, de exemplu, este o diferență importantă între domeniul nominal și cel verbal: trecerea la analitism caracterizează, în primul rând, domeniul nominal, iar, în cadrul acestuia, în mod special, domeniul cazual, în sensul că, în locul unui sistem cazual bogat din latină, au supraviețuit în zone ale României (galo-romanica timpurie, retoromana și româna) numai „câteva reziduuri izolate”.

În cadrul României, nu o dată româna a fost caracterizată tipologic, în raport cu latina, predominant sintetică, și în raport cu limbile romanice vestice, predominant analitice, ca „pendulând” între procedeele analitice și cele sintetice. Flexiunea cazuală este unul dintre cele mai relevante exemple pentru susținerea acestui statut al românei ca ocupând o **poziție intermediară între manifestarea sintetică și cea analitică**. Ca procedee sintetice, trebuie remarcate păstrarea, în flexiunea substantivelor feminine la singular și a pronumelor la singular și plural, a două forme cazuale distincte (G,D ≠ N,Ac), precum și atragerea articolului hotărât enclitic printre procedeele cazual-flexionare, ceea ce a asigurat generalizarea la substantive, la singular și plural, a distincției G,D ≠ N,Ac. Guțu Romalo (1994 [2005]) remarcă faptul că, grație articolului, „în română s-a refăcut, fie și parțial, flexiunea substantivului”, ceea ce a făcut ca, tipologic, „limba română să rămână mai aproape de latină”. Observând extinderea structurilor analitice în marcarea cazurilor, Guțu Romalo (*art. cit.*) aprecia că procesul poate fi interpretat „ca o posibilă mutație tipologică, în care analiticul tinde să prevaleze”; româna „tinde să regăsească, cu mare întârziere și după o evoluție sinuoasă și complexă, procesul general romanic” de marcarea a cazurilor.

În cadrul acestei caracterizări tipologice generale a românei, trebuie subliniat că româna și-a diversificat atât procedeele sintetice (mărci flexionare, legate enclitic), cât și pe cele analitice (mărci nelegate, antepuse numelui). Ca procedee **sintetice**, și-a atras articolul definit enclitic (vezi și mai sus), care a dobândit, suplimentar (singur sau dublând desinența), și funcția de marcă a cazului. Ca procedee **analitice**, româna și-a diversificat prepozițiile pentru marcarea cazurilor

oblice (în faza veche de limbă, se utilizau mai multe prepoziții pentru marcarea cazurilor oblice – trei prepoziții, *a*, *de*, *la*, pentru marcarea genitivului, și două prepoziții – *a*, *la*, pentru marcarea dativului). În plus, româna și-a creat mijloace analitice specifice, inexistente în alte limbi romanice (*lui / lu'* proclitic, pentru genitiv și dativ; *al / a / ai / ale* – mărci „acordate” ale genitivului)¹.

În evoluția românei, de la limba veche la limba modernă, fiecare dintre mijloacele de marcarea cazuală și-a fixat propriile **reguli de selecție**, legate fie de particularități flexionare sau sintactico-semantice ale grupului nominal din poziția de caz oblic, fie de particularități sintactice ale regentului. Astfel, mărcile prepoziționale **a** și **la** cer anumite trăsături flexionare ale grupului nominal (invariabilitatea de caz a primului component al grupului: *a doi elevi*, *la doi elevi*, *la astfel de elevi*); marca prepozițională **de** cere prezența unui GN fără determinant (*audierea de martori*, *cumpărarea de aur*); marca proclitică **lui / lu'** cere un substantiv propriu animat (*lui Ion*) sau unul asimilat unui substantiv propriu (*lui frate-su*, *zilele lui iulie*, *absența lui „pe”*); marca **al** trebuie să respecte condiția de non-adiacență (absența din imediata vecinătate stângă a unui articol definit (*fată a vecinului*, *fata cea mică a vecinului*, *fata *a vecinului*). Cele mai multe mărci sunt în distribuție complementară (odată selectat procliticul **lui** sau una dintre prepozițiile cazurilor oblice, este imposibilă și o marcarea flexionară: *lui *Tomei*; *părerea *a toatei suflării*; *audierea *de martorilor*). Puține sunt mărcile cu alt statut: una singură, marcă de tip analitic *al/a/ai/ale*, cere coocurența cu alt tip de marcă, fie cu una de tip sintetic (vezi statutul lui **al**, care admite coocurența cu o marcă flexionară: *fată a vecinului*), fie tot cu una de tip analitic (*fată a lui Ion*). Extrem de limitat și numai în situații bine circumscrise, există și câteva mărci care admit substituția în variație liberă (*întrebarea a mulți / a câțiva elevi / întrebarea multor / câtorva elevi*).

Rezultatul acestui proces îndelungat de diversificare a mijloacelor de marcarea a cazurilor oblice și, în același timp, de fixare a regulilor și a restricțiilor de uz, pentru fiecare mijloc în parte, a fost unul de „complicare” excesivă a marcării cazului. Ca tip de marcarea, categoria este controlată, în același timp, **flexionar** (prin selecția a două tipuri de mărci: desinențe și/sau articol), **sintactic** (prin mărci selectate în anumite condiții sintactice – vezi condiția de adiacență/neadiacență), **lexical** (prin mărci selectate de anumite clase lexicale de substantive – vezi clasa „personalului”) și **semantico-gramatical** (prin legătura cu „definitudinea”: anumite mărci sunt selectate sau, dimpotrivă, neacceptate în anumite condiții de definitudine). Interesant de observat că aceleași trăsături, „personal” și „definitudine”, intervin, în forme și proporții diferite, atât în marcarea cazurilor oblice, cât și în marcarea obiectului direct².

¹ Pentru inventarul și distribuția mărcilor, vezi GBLR: 59–62; vezi și *Poziția limbii române, între analitic și sintetic*, în Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu, 2010: 121–122.

² Vezi GBLR: 435.

1.2. Articolul de față își restrânge investigația la analiza raportului „analitic” – „sintetic” pentru o clasă limitată de forme, alcătuită din cuantificatori numerici și non-numerici (numerale cardinale și ordinale, unii cuantificatori indefiniți și cuantificatorii totalizanți *toți, amândoi*). Scopul acestui articol este ca, pe baza informațiilor obținute din excerptarea unui corpus de limbă română veche, format atât din texte originale, cât și din traduceri, să urmărească, pentru această clasă restrânsă de forme, confruntarea dintre „analitic” și „sintetic”, manifestată încă de la primele texte românești și continuând și astăzi. Clasa de cuvinte avută în vedere este una dintre zonele cele mai instabile și mai caracteristice pentru această confruntare.

Articolul semnaleză unele forme și construcții ale cazurilor oblice neînregistrate în lucrări anterioare și indică, de asemenea, cum concurența „sintetic” – „analitic” se manifestă diferit de la o subclasă de cuantificatori la alta și, chiar în cadrul aceleiași paradigme, diferit între singular și plural.

2. DESCRIERE

2.1. În secolul al XVI-lea, pentru cazurile oblice (G–D), se folosesc, paralel, mijloace sintetice și mijloace analitice, iar, în unele construcții, apar structuri mixte, analitice și sintetice în aceeași sintagmă.

2.1.1. Specific sintetice sunt formele cu desinența pronominală de plural **-or(a)**, prezentă la pronume și la adjective pronominale. Augmentul **-a**, frecvent în construcțiile cu nume vid („șters”) și deci cu utilizare pronominală a formelor (1b–d,h), nu se fixase definitiv cu această funcție (de distingere a pronumelui de adjectivul pronominal), putând apărea și în cazul utilizării adjectivale (1i):

- (1) a. „că iaste sminteală **amânduror** țărilor”, DÎR, 52
- b. „Și deschiseră-se ochii **amândurora**”, PO, 23
- c. „Că **amândurora le** iaste să se postească”, Coresi, CC₂, 83/8
- d. „**amândurora** puse-**le** împotivă”, Coresi, CC₂, 363/7
- e. „și cu știrea **tuturor** vecinilor”, DÎR, 4
- f. „și pre audzirea **tuturor** acelora”, PO, 61
- g. „acelora **tuturora**”, PO, 62
- h. „tatăl **tuturora**”, PO, 26
- i. „Porunci faraon **tuturora oamenilor** săi”, PO, 137.

Interesantă este construcția sintetică a unui numeral ordinal (2a), refăcută analogic după modelul substantivelor cu desinențe feminine; în construcția dată, se realizează și acordul cu substantivul. În altă apariție a aceluiași text (2b), numeralul

ordinal este invariabil sub aspectul cazului, neprimind desinența de caz oblic a substantivului:

- (2) a. „Și în a șaptesprădzece dzi **al șeptei luniei** puse-se gios corabie”, PO, 33
 b. „și în dzi de întâi **al zece luniei** iviră-se vărhurele munților”, PO, 33.

2.1.2. Specific analitice sunt construcții prepoziționale atât pentru genitiv, cât și pentru dativ.

2.1.2.1. Construcțiile de genitiv ale cuantificatorului nedefinit *mulți*³ (vezi 3(a–e)), ale cuantificatorului totalizant *tot/toți* (vezi 4(a–d)), ale numeralelor cardinale (vezi 5(a–b)) selectează adesea prepoziția *a*:

- (3) a. „că tatăl **a mulți** oameni pune-voi tine”, PO, 47
 b. „la sculătura **a mulți** întru izraili”, Coresi, T.Ev., 171/224^v
 c. „denaintea părintelui episcopului Teofil **și a mulți** boiari”, DÎR, 6
 d. „dennaintea **a mulți** oameni buni și neguțători”, DÎR, 9
 e. „că nu vrea Domnul **înaintea a mulți** rușinați să fie”, Coresi, CC₂, 276/30
 (4) a. „spre fața **a tot pământul**”, PO, 31
 b. „celū ce luo păcatele **a toată** lumea”, Coresi, CC₂, 508/24
 c. „întru știrea **a toate** limbile și **a toată** lumea”, Coresi, P., 229/11^v
 d. „în aleanul **a toți** frații”, PO, 47
 (5) a. „încă și unulū den numărulū **a doisprăzece apostoli**”, Coresi, CC₂, 359/3–4
 b. „Despre trimiterea **a doi ucenici** din partea lui Ioan către Isus”, Coresi, CC₂, 560/12.

Trebuie observată utilizarea exclusiv sintetică a lui *amândoi* (1a–d) și exclusiv analitică a numeralelor cardinale (5a–b), dar oscilantă, în cazul totalizantului *tot*, care, la singular, preferă construcția analitică, iar, la plural, apare, în variație liberă, între analitic și sintetic (să se compare (1e–i) cu (4a–d)).

Oscilația este prezentă uneori în aceeași frază sau la distanțe foarte mici (6):

- (6) „izvorulū **a tuturorū** bunătățilorū și **a toată** putearea”, Coresi, CC₂, 383/37.

În proporție mult mai mică, ca marcă de genitiv este selectată prepoziția *de* (7a):

- (7) „Pre mijlocū **de doao viiate** cunoscute fi-veri”, PS (apud Densusianu, 1961 [1938]: 114).

³ Pentru comportamentul actual al cuantificatorului *mulți*, caracterizat, ca și în limba veche, prin variația realizărilor sintactice și a celor analitice, vezi Pană Dindelegan 2003: 65–74.

2.1.2.2. Pentru relația de dativ, cuvintele analizate folosesc încă frecvent prepoziția funcțională *a* (8a–g) și, în mai mică măsură, pe *la* (9):

- (8) a. „să propoveduiască **a toată lumea** învățătura mea”, Coresi, CC₂, 471/36–37
 b. „tu grăiaște **a tot nărodul**”, Coresi, Mol., 201/234^f
 c. „că **a mulți** nu **le** se arată dulci un chip de bucate”, Coresi, CC₂, 263/18
 d. „amu pare-**le-se a mulți** o răotate a fi”, Coresi, CC₂, 402/10
 e. „să mărturisească **a cinci frați** ai lui, să nu vie și ei la cea muncă mare”, Coresi, T.EV, 108/122⁸
 f. „**A doisprăzeace apostoli** numele **lă** sântu aceastea”, Coresi, CC₂, 476/8
 g. „Nimea nu poate **a doi domni** sluji⁴”, Coresi, CC₂, 218/24.
- (9) „Scriem închinăciune și multă sănătate *domnului* Budachi Ianășu, birăul de cetatea Bist<r>itei și *pârgarilor și pârcălabului și la tot svatul* domnitale. DÎR, 67.

De observat dublarea construcției prepoziționale printr-o formă specifică de clitic pronominal de dativ (8c–d,f), precum și coordonarea în serie cu dative flexionare (9).

Ca și în cazul genitivului, și la dativ se constată aceeași situație de variație a tipului de marcare, prezentă, uneori, în aceeași frază (10a–b); în (10b), sunt grupate toate mijloacele de marcare (sintetică și analitică), iar, dintre cele analitice, este interesantă atât variația „*a*”, „*la*”, cât și coocurența „*la a*”:

- (10) a. „iaste **tuturorū** pace și **a toată** lumea praznicū”, Coresi, CC₂, 504/12
 b. „Ce mainte amu arătă-se **Mariei** la mormântū și **alăltorū** muieri; de-acia se arătă **lu Petru** (...); după aceaia **a unsprăzeace** (...); de-acia se-au arătat împreună **la a cinci sute** de frați; după aceaia **celorū șaptezece**”, Coresi, CC₂, 133/15–24.

2.1.2.3. Pentru oscilația analitic–sintetic, atât pentru genitiv, cât și pentru dativ, interesante sunt **sintagmele mixte**, prezente frecvent în PO (dar nu numai!), în care cuantificatorul totalizant *tot*, mai ales la singular, dar și la plural (vezi 11b,c,f,g,j), este construit analitic, cu ajutorul mărcii prepoziționale *a*, dar substantivul de pe poziția a doua primește afixe clitice sintetice (desinență + articol sau numai articol); apare, în aceste exemple, dovada cea mai clară a „echivalenței” funcționale a celor două tipuri de marcare: analitică și sintetică.

- (11) a. „după obiceiul **a tot pământului**”, PO, 54
 b. „Și Sim, cine-i frate lui Iafet, și tatăl **a toți ficiilor** lui Eber”, PO, 37
 c. „să fii sluga **a toți slugilor** între frații lui”, PO, 36

⁴ În exemplul dat, *a sluji* are regim intransitiv, construindu-se cu dativul.

- d. „De voi să fie frică și tremur **a toată jigănilor și a toate pasărilor ceriului**”, PO, 34
 e. „Sfârșitul **a tot trupului** venit-au naintea mea”, PO, 29
 f. „și domniți pre pasările ceriului și **a tot fierilor** ce se leagă spre pământ”, PO, 20
 g. „și muri pre vederea **a toți fraților**”, PO, 68
 h. „Grăiți **a toată adunării** feciorilor lu Izdraul”, PO, 159
 i. „Luo asupra de-aceea lângă sine șase sute de cară (...) și călăujii **a toată gloatei** sale”, PO, 166
 j. „Și dziseră Moisi și Aron **a toți fiilor** lu Izdrail”, PO, 171.

Tot un tip de sintaxă mixtă apare și în construcția (12a), unde primul component pre-nominal este construit desinențial (*altora*), iar al doilea, construit analitic, cu prepoziție (*a mulți*); în (12b), construcția este și mai specială, căci un substantiv postverbal se construiește simultan cu un genitiv „obiectiv” sintetic și cu unul „subiectiv” analitic⁵ (vezi relația cu structura verbală *Toți primesc amândouă leagile*):

- (12) a. „câtă și **altora a mulți** să fie”, Coresi, CC₂, 341/8
 b. „cumă aflămă în deania apostolilor, că are locă **a-toți-priimitoarea amândurorū leagilorū**, veachea și noa”, Coresi, CC₂, 393/37.

În alte construcții, marcarea cazuală este preluată de determinantul precedent *celor*:

- (13) „prinseră îngerii mâna lui (...) și mânule **a celor doao feate** a lui”, PO, 53.

2.2. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, situația generală nu se modifică esențial, continuându-se oscilația „sintetic” – „analitic” manifestată și anterior, în sensul că unele forme sunt marcate exclusiv sintetic, altele, exclusiv analitic, iar altele au marcarea oscilantă sau mixtă.

2.2.1. În ce privește marcarea flexionară, sunt inedite formele cardinalelor *doi* (14a–k) și *trei* (15), care, la Corbea [1691–1697], primesc, atât pentru genitiv, cât și pentru dativ, mărci desinențiale, refăcute analogic după modelul pronominalului *amândoi* (16):

- (14) a. „nume **al doao** orașuri”, Corbea, 41, 65
 b. „groapa **doao** ape împreună curătoare”, „curgerea **a doao** ape”, Corbea, 123
 c. „împreună curgerea **a doao** sau **a mai multor** ape”, Corbea, 123
 d. „fiii **doao** surori născute dintr-un tată și dintr-o mumă”, Corbea, 127.

⁵ În mod normal, coocurența celor două argumente (derivând de la subiect și de la obiectul direct) nu este posibilă în română; aici, este acceptată, tocmai ca urmare a realizării diferite (analitice vs sintetice) a celor două complemente, precum și a topicii lor diferite (complementul „subiectiv” precedă regentul, dobândind, împreună cu acesta, un statut asemănător numelui compus).

- e. „nume **al doao** ostroave”, „numele **doao** ostroave”, Corbea, 141, 274, 342, 386
- f. „împreunarea sau înjugarea **doao** slove glasnice”, Corbea, 162
- g. „punerea împreună a **doao** lucruri usebitoare”, Corbea, 501
- h. „deasupra **doao** octave în muzică”, Corbea, 163
- i. „numele **doao** oraşuri”, Corbea, 301, 452
- j. „când **doao** cuvinte aseamane, cu mult usebită înţelegerea **le iaste**”, Corbea, 360
- k. „veri, fii **doao** surori”, Corbea, 473
- (15) „numele **trior** ostroave”, Corbea, 342
- (16) „putearea îngăduită spre popăsărea pâraşilor **amânduror**”, Corbea, 118.

La genitiv, forma sintetică este precedată adesea de **a(l)**; de observat că procliticul acordat **al** are reguli de uz mult mai laxe decât astăzi (vezi (14b–c: *curgerea a*), unde procliticul **a** apare în condițiile articulării enclitice a vecinătății stângi). La dativ, e posibilă și dublarea clitică (vezi 14j).

Interesant de semnalat că formele sintetice *doao*, *trior* apar, în corpusul nostru⁶, numai în Corbea (Transilvania), unde, în raport cu cele analitice, sunt predominante. Formele sintetice *doao*, *trior* nu sunt înregistrate în niciuna dintre lucrările normative ale secolului al XVIII-lea, venind din zona Transilvaniei (nici în Eustatievici [1757], nici în *Gramatica latinească* [1771–1976], nici în Micu, Şincai [1780]). Fiecare dintre acestea caracterizează flexiunea cardinalelor ca fiind realizată exclusiv analitic; Eustatievici (41, 47) notează deosebirea dintre *doi* și *amândoi*; pentru *amândoi* indică exemple ca „**amânduror** numerilor”, iar, în legătură cu *doi*, spune că „[se comportă] asemenea, numai să lipseşte de *căderea cea născătoare* (sintagmă terminologică pentru genitiv – *nota ns.*, *GPD*) și de *căderea cea datătoare* (sintagmă pentru dativ – *nota ns.*, *GPD*), 41)⁷.

Pentru sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea, rare sunt și formele *toatei* (17a–b), genitiv sintetic feminin singular al cuantificatorului totalizant *toată*, și *a patrai*, *a doauăi/a doaoăi*⁸ (18a–b), forme sintetice ale ordinalului:

⁶ Izolat, formele sintetice *duor/doao* sunt înregistrate și dincolo de zona Ardealului și după secolul al XVIII-lea (apar la Budai Deleanu: „pentru mândria **duor** sau a tri”, apud Nicula 2012: 175; apar în Codru Drăgușanu, *Rudimentele gramaticii române*, București, Tipografia Sântu-Sava, 1848, p. 11–12; le găsim la moldovenii Eminescu, O. XIV, 292 (în DLR) și Hasdeu (B.P. Hasdeu, „Pierit-au dacii?” în *Foiță de istorie și literatură*, nr. 25, 1860); le găsim și în *Luceafărul*. Revistă literară, 15 octombrie, nr. 2, 1903, p. 335). Ultimele informații ne-au fost comunicate de Carmen Vasile.

⁷ Altfel spus, cele două forme se comportă asemănător, cu deosebirea că *doi* este lipsit de forme pentru genitiv și de dativ.

⁸ Formele *a doauăi/a doaoăi* sunt comentate de editor ca fiind **foarte rare**, iar construcția cu procliticul **a** în locul demonstrativului *cele* este apreciată ca „unică în epoca veche” (Dragomir, 2006: 67; vezi, aici, și alte surse: Carabulea, 1980, care înregistrează încă alte două exemple: „numărul **a șepteci** stepene”, Lucaci, „un glas (...) **al șeselui** înger”, N.Test. [1648]). Pentru secolul al XVI-lea (vezi și *supra* (2a)), o formă casuală de ordinal, realizată cu ajutorul articolului enclitic masculin, este semnalată și de Densusianu (*al zecelui*, în Densusianu, 1961 [1938]: 116), autorul comentând că „este, cu siguranță, o formă făurită ad-hoc”.

- (17) a. „voievodul **toatei** Ghermanii (adecă Țării Nemțești)”, *Istoriia*, 199/79^v
 b. „în clevetirea **a toatei** lumi”, *Antim*, 300/27
- (18) a. „într-a treia decadă a **a doauăi** cărți a lui”, *Istoriia*, 161/ 24^f
 b. „într-a doua decadă a **a patrai**⁹ cărți”, *Istoriia*, 165/30^f.

De observat că, deși rare, ordinalele cu flexiune cazuală sintetică sunt înregistrate și de gramaticieni; astfel, Cipariu (1992 [1876, 1869, 1877, 1877]: 193) comentează că forme precum *ai doiloru-mi veri* apar „la cei vechi”, „azi nu se mai aud” și, la fel, despre forme ca *ai doilor*, *ale douălor*, *alor doilor*, *alor douălor*, notează că „astăzi nu se mai zice, cu atât mai puțin în G.D”. (1992: 319).

În același sens, trebuie notate și formele cazuale sintetice ale posesivelor *al nostrului*, *al noastrei*, *a noastrălor*¹⁰, prezente în indicațiile gramaticilor (vezi Eustatievici [1757]: 46), și, rar, chiar în texte de limbă veche („aceasta iaste a noastrei fire făcătoriu”, Coresi, CC₂, 130/28).

În privința formei flexionare *toatei* (feminin singular)¹¹, este semnificativ modul cum au evoluat aprecierile normative ale gramaticienilor vremii. Șincai (1980 [1805]: 138–139) corectează indicațiile anterior făcute (în Micu, Șincai 1980 [1780]: 27), care considerau că „adjectivul *tot*, *toată*, la singular, (...) rămâne **nedeclinat**”. După douăzeci și cinci de ani, recomandă, pentru feminin singular: G. *a toatei vacעי*, D. *toatei vacעי*, comentând „**am greșit foarte mult** (*subl. ns. – GPD*). Acum însă greșeala îndreapt-o astfel: (...) la plural și *toată* la genul feminin se declină ca adjectivele”. Timpul a dovedit că recomandarea lui Șincai din 1805 nu s-a impus; Cipariu (1992 [1876, 1869, 1877]: 23) indică, pentru G–D singular, declinarea „cu prepușeținea *a*, G–D *a totu* (m.), *a toată* (f.)”.

2.2.2. Marcarea analitică

2.2.2.1. Pentru genitiv, continuă utilizarea lui *a* (20a–f) și, rar, a lui *de* (21a–d):

- (20) a. „viziri mare **a trei** orașuri mari”, *Corbea*, 527
 b. „nume al unui petic anthinean și **a câțiva** oameni”, *Corbea*, 47
 c. „De adunarea **a toate** năroadele la judecata lui Dumnezeu”, *Ev.Govora*, 196
 d. „Isus hristos, Împăratul **a toț** împărații”, *Ev.Govora*, 468
 e. „împrotiva **a multe** năroade”, *Ev.Govora*, 468
 f. „cătră zborul **a întunearce** de îngeri”, *Ev.Govora*, 459.

⁹ În ediție, apare, greșit, cu grafia *a a patra-i cărți*, finala desinențială fiind interpretată drept clitic pronominal de dativ posesiv; această grafie intră în contradicție cu indicația editorului și chiar cu grafia de la p. 67.

¹⁰ În cele mai multe apariții din româna veche, ca și în norma literară a românei actuale, posesivele nu marchează formal distincțiile de caz, ci încorporează lexical o informație cazuală (astfel, lexemele *al nostru*, *ai noștri* includ, inerent, trăsătura [+ genitiv]).

¹¹ Indiferent de tipul de variantă pentru plural (*tuturor(a)*, *tutulor* sau izolatul arhaic *tutor*), toate reprezintă realizări flexionare, căci primesc desinența specific pronominală pentru cazurile oblice *-or* (vezi Densusianu, 1961 [1938]: 124).

În exemplul (20f), apare cuantificatorul arhaic *întunearece*, construit analitic, după modelul altor cuantificatori.

- (21) a. „cärticică înșămnătoare **de toate lucrurile** zilești”, Corbea, 159
 b. „Isprăvire **de cei doi tâlhari**”, LC, 198/424^r
 c. „figură așezătoare **de doao** înțelegeri”, Corbea, 159
 d. „o piatră scumpă arătătoare **de trei** feațe”, Corbea, 524
 e. „**de doaa** limbi înțelegători”, Corbea, 74.

Între exemple există o diferență: în (21a–b), *de* este selectat în condițiile în care grupul nominal în genitiv are trăsătura [+Definit], în timp ce în (21c–e), grupul nominal este non-definit.

De observat limitarea selecției mărcii analitice *de* la clasa complementelor adjectivale sau substantivale, introducând componente ale adjectivelor/substantivelor postverbale derivate în *-tor* sau infinitive lungi.

Ca noutate, apare în epocă utilizarea **mărcii analitice *la*** și pentru genitiv, construcție frecventă la Corbea (22a–i), text în care *la*, pentru G, este mai frecvent decât *a* sau *de*. Înteressantă este utilizarea marcatorului *la* într-un text cult (Corbea), ceea ce înseamnă că nu se produsese încă separarea pe registre stilistice existentă astăzi¹².

- (22) a. „numele **la doi greci** viteazi”, Corbea, 26
 b. „un nume **la doi crai** ai gothuseanilor”, Corbea, 27
 c. „nume **la doao orașe**”, Corbea, 35
 d. „nume **la doi p(o)etici** [sic!]”, 100
 e. „nume **la doi oratori mari**”, Corbea, 201
 f. „feciorii **la doi frați**, veri primari”, Corbea, 362
 g. „nume **la trei orașuri** usebite”, Corbea, 230
 h. „numele **la trei oameni** învățați anthineani”, Corbea, 512
 i. „nume **la câțiva** înțelepți”, Corbea, 41.

Apare clar că selecția lui *la* nu este influențată nici de forma regentului (articulat definit sau nearticulat), nici de clasa lexicală a genitivului (personal sau non-animat), nici de componența grupului în genitiv.

2.2.2.2. Pentru marcarea relației de dativ, se continuă selecția lui *a* (23a), precum și selecția lui *la* (23b,c), ocurent în construcții cu dublare clitică (23b) sau fără dublare clitică (23c):

¹² În româna actuală, construcții precum: *din cauza la fata asta*, *urmările la medicament* sunt puternic conotate ca registru stilistic, aparținând în exclusivitate registrului popular, non-literar (vezi GBLR: 64). În româna actuală, este o diferență de uz între marca „la” a genitivului și cea a dativului: la dativ, „la” apare și dincolo de registrul popular, fiind acceptat, în anumite limite, și în limba cultă.

- (23) a. „Așa să cade a face **a tot omul**”, Ev. Govora, 168
 b. „adecă oameni ca aceiia carii, când pot căpăta oarecare cărți bune, **la nimini nu le** părtășesc, fără numai șie în taină-ș cetesc”, Corbea, 73
 c. „Însă nu puțină mirare iaste **la toți**”, *Istoriia*, 194/71^v.

Mai rar, și mai ales în texte cu circulație larg laică, marcatorul **la** este selectat și în grupuri care au ca regent un adjectiv sau un nume postverbal (24a–b). Dat fiind faptul că, în alte apariții, acest complement primește fie cazul genitiv, fie cazul dativ, fie o construcție prepozițională cu **de**, efectul, în cazul selecției lui **la**, îl constituie ambiguitatea relației cazuale (**la** stă pentru o relație de genitiv sau pentru una de dativ?):

- (24) a. „Ascultați, oameni, **iubitori la oameni**, adâncul și blândețele ce feace Dumnedzeu”, LD, II, 320/170^f
 b. „**pierzători de suflete și iubitori la argint**, LD, III, 335/58^t.

2.2.3. Sintagmele mixte, cu marcarea analitică a primului component, dar marcarea desinențială a celui de al doilea, înregistrate anterior pentru secolul al XVI-lea (*supra*, 2.1.2.3), își continuă apariția, fiind prezente atât în texte (25), cât și în comentariile gramaticienilor (26):

- (25) „mutând presfârșitura cea într-o soglasnică **a tot înmulțitoriului** celui mai sus pomenit”, Eustatievici, 76
 (26) Micu, Șincai (1780 [1980]: 26–27) înregistrează, pentru singular, construcțiile G. **a tot omului**, D. **tot omului**.

2.3. Câteva decenii mai târziu, la Neculce [cca. 1743], care aparține unei epoci apropiate, dar provine din altă zonă – din Moldova –, găsim aceleași particularități de marcarea a cazurilor oblice, exceptând formele sintetice pentru cardinale (*supra*, 14–15) și ordinale (*supra*, 18a–b).

Pentru genitiv, continuă a fi predominante formele analitice cu **a**:

- (27) a. „Și boierimea **a doao țări**”, Neculce, 120, 1
 b. „le-au tăiat capeteli **a tustrii** dzua amiadzăzi”, Neculce, 68
 c. „înaintea **a tot** nărodul”, Neculce, 91
 d. „Și l-au scos la Divan înaintea **a toată țara**”, Neculce, 54, 55
 e. „împotriva **a multe** poghiazuri leșești”, Neculce, 94.

Și deși prepoziția **de** continuă să existe în epocă drept marcator al relației de genitiv (vezi 28a–c), nu a fost înregistrată și pentru clasa cuantificatorilor aici analizați.

- (28) a. „ca un împiedecătoriu **de binele creștinilor**”, Neculce, 233
 b. „în dzioa de agiunul **de Crăciun**”, Neculce, 77
 c. „Și era om **de casa** împăratului”, Neculce, 201.

Pentru dativ, sunt selectate atât forme cu **a** (29a), cât și forme cu **la** (29b–d):

- (29) a. „Atunce au spus **a tot nărodul** c-au murit Cantemir-vodă”, Neculce, 115
 b. „scrisă **la toată** boierimea și slujitorimea”, Neculce, 109
 c. „Așjdere au dat poroncă **la toată boierimea** să-ș aducă scrisori”, Neculce, 192
 d. „Arătatu-s-au **la toți** cu blândețe și cu milă”, Neculce, 193.

Atât pentru genitiv, cât și pentru dativ, se continuă oscilația sintetic – analitic, prezentă, uneori, în aceeași frază:

- (30) a. „patriarhul **al Sfintei Cetăți** a Ierusalimului și **a toată** Palestina”, Neculce, 193
 b. „care acolo i-au făcut cinste 2 dzile, **și lui, ș-a toată boierimea și oastea** câtă era”, Neculce, 85.

Exemplele de sub (30) înregistrează cazuri de coordonare a mai multor grupuri nominale în genitiv (30a) sau în dativ (30b), unele marcate sintetic, altele analitic.

3. CONCLUZII

a) În corpusul parcurs (secolul al XVI-lea – mijlocul celui de al XVIII-lea), formele cuantificatorilor analizați înregistrează, pentru cazurile oblice, o variație bogată și continuă între marcarea sintetică și cea analitică, fiind domeniul în care „înfruntarea” sintetic – analitic s-a desfășurat pe o perioadă extrem de lungă de timp.

b) „Confruntarea” „sintetic” – „analitic” se manifestă diferit de la o subclasă de cuantificatori la alta (compară *doi*, *amândoi*, *toți*) și, chiar în cadrul aceleiași paradigme, se manifestă diferit între singular și plural (compară comportamentul singular vs plural al totalizantului *tot* sau al cuantificatorului *mult*).

c) În întreaga perioadă examinată, se înregistrează, cu unele diferențe de frecvență, următoarele prepoziții pentru marcarea cazurilor oblice: (i) marca **a**, atât pentru relația de genitiv, cât și pentru dativ, dar mai frecventă pentru genitiv; (ii) marca **la**, pentru relația de dativ, însă, destul de repede, va apărea și pentru genitiv (multe atestări datează din secolul al XVII-lea); (iii) marca **de**, pentru relația de genitiv (este atestată atât pentru grupuri nominale definite, cât și pentru grupuri nominale non-definite, dar, ca frecvență, începe să se specializeze pentru grupuri nominale non-definite).

d) Ca efect al analogiei, se înregistrează, izolat, formele sintetice ale cardinalelor: *duor, trior*; tot izolat, apar și forme sintetice ale numeralelor ordinale (*a doauăi, al doilor, ale douălor, alor doilor, alor douălor*), precum și ale totalizantului *toată* la feminin singular (*(a) toatei*). Pe aceeași linie, a marcării sintetice a cazului, trebuie notate și câteva forme din afara inventarului analizat, și anume: posesivele *al nostrului, al noastrei, ai noștrilor*.

e) În tabloul general al variației de forme, până pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (perioada acoperită de corpus), nu se fixaseră încă normele și restricțiile de uz existente astăzi, proces care se va definitiva, cu strictețe, mai târziu (de exemplu, „*la*”, pentru genitiv, apăsarea și în texte culte; „*de*”, pentru genitiv, continua să apară, chiar dacă mai restrâns, și pentru grupuri nominale definite; „*a*” continua să apară și pentru dativ). Extrem de puține dintre situațiile înregistrate, ca variante, pe material de limbă veche, au rămas și astăzi în variație liberă autentică.

CORPUS

Antim	= Antim Ivireanul, <i>Predici</i> , ediție critică, studiu introductiv și glosar de G. Ștrempel, București, Editura Academiei, 1962.
Corbea	= Teodor Corbea, <i>Dictiones latinae cum valachica interpretatione</i> , ediție de Alin-Mihai Gherman, studiu introductiv, note și text, Cluj, Editura Clusium, 2001.
Coresi, CC ₂	= Diaconul Coresi, <i>Cartea cu învățătură</i> [1581], publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele Grafice Socec, 1914.
Coresi, Mol.	= Diaconul Coresi, <i>Molitvenic rumânesc</i> [1567–1568], ediție critică de Vladimir Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
Coresi, T.	= Diaconul Coresi, <i>Tetraevanghelul</i> [1561]. Editată de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei Române, 1963.
Coresi, T.Ev.	= Diaconul Coresi, <i>Tâlcul evangheliilor</i> [1567], ediție critică de Vladimir Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
Coresi, P. DÎR	= Diaconul Coresi, <i>Pravila</i> , în <i>Texte</i> . = <i>Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea</i> , text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
Eustatievici 1969 [1757]	= Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, <i>Gramatica rumânească 1757. Prima gramatică a limbii române</i> . Ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969.
Ev.Govora	= <i>Evanghelie învățătoare</i> (Govora, 1642), ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
<i>Istoriia</i> [1690–1710]	= <i>Istoriia Țării Românești</i> , atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar și indice de nume proprii de Otilia Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006.

- LC = *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, V, *Lemnul crucii*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Emanuela Timotin, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001.
- LD = *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, X, *Legenda Duminicii*, studiu monografic, ediție și glosar de Emanuela Timotin, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005.
- Micu, Șincai, 1980 [1780] = Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Neculce = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959.
- PO [1581–1582] = *Palia de la Orăștie*, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Al. Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- PS = *Psaltirea Scheiană*, din Densusianu, 1961 [1938].
- Șincai 1980 [1805] = Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Texte* = Ion Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*. I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Teodorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și epiloguri*, București, Editura Academiei, 1982.

BIBLIOGRAFIE

- Carabulea 1980 = Elena Carabulea, *Numeralul ordinal în limba română veche*, în SCL, XXXI, nr. 4, p. 359–364.
- Cipariu 1992 [1876, 1869, 1877] = Timotei Cipariu, *Opere* II. Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, Introducere de Mioara Avram, București, Editura Academiei Române, 1992.
- Densusianu 1961 [1938] = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, Vol. II, *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică.
- Dragomir 2006 = *Studiu filologic*, în *Istoria Țării Românești*, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar și indice de nume proprii de Otilia Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 11–18.
- Eustatievici 1969 [1757] = Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească 1757. Prima gramatică a limbii române*. Ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura Științifică.
- GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, București, Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- Gramatica latinească* [1771–1776] = *Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*, ediție critică de Gheorghe Chivu, Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, București, Editura Academiei Române, 2001.
- Guțu Romalo 1996 [2005] = *Substantivul românesc între analitic și sintetic*, în *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Editura Humanitas, p. 95–100.

- Hopper, Traugott 1993 = Paul Hopper, Elizabeth Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ledgeway 2012 = *Syntheticity and analyticity*, în Adam Ledgeway, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press, p. 10–29.
- Micu, Șincai 1980 [1780] = Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Nicula 2012 = Irina Nicula, *Secolul al XIX-lea. Numeralul*, în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Aca demiei Române, p. 173–184.
- Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010 = Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, *Morfosintaxa limbii române*, București, Editura Universității din București.
- Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas.
- Șincai 1980 [1805] = Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

CASE INFLECTION – BETWEEN ANALYTIC AND SYNTHETIC
Cardinals and non-numeric quantifiers in old Romanian

(Abstract)

The article is based on theoretical information regarding the ‘analytic’–‘synthetic’ typological parameter.

The study is limited to old Romanian, and, within this period, to a reduced class of forms: numeric and non-numeric quantifiers (cardinal and ordinal numerals, some indefinite quantifiers, the universal quantifier *toți* ‘all’, and the quantifier *amândoi* ‘both’).

The author investigates the ‘analytic’–‘synthetic’ marking competition, which occurs as early as the first Romanian texts. The morphological class under discussion is very unstable and, therefore, typical for this competition. Inflectional marking variation has different manifestations from one subclass of quantifiers to another and sometimes, even in the same paradigm, in the singular it manifests itself differently from the plural.

Separate inventories are made for synthetic and for analytic markers. The author signals forms and constructions in oblique cases which have not been mentioned in earlier studies. She brings arguments in favour of the idea that until the mid-18th century (the period covered by the corpus) the norms and usage restrictions had not been set yet for each marker (*la*-genitive was also used in literary texts, *de*-genitive continued to be used with definite noun phrases, the preposition *a* was used as a dative marker as well, etc.). Only at a later date did restrictions and specializations begin to manifest themselves more strictly.

Cuvinte-cheie: marcaj flexionar, marcaj analitic, concurență analitic – sintetic, numeral, cuantificator non-numeric.

Keywords: inflectional marking, analytic markers, the analytic – synthetic competition, numeral, non-numeric quantifier.